

DANSK INSTITUT FOR INTERNATIONALE STUDIER
STRANDGADE 56 • 1401 KØBENHAVN K • DANMARK
TLF: 32 69 87 87 • diis@diis.dk • www.diis.dk

RUSLAND – SUPERMAGT PÅ RETUR?

Lars P. Poulsen-Hansen

DIIS Working Paper no 2005/21

© København 2005

Dansk Institut for Internationale Studier, DIIS

Strandgade 56, 1401 København, Danmark

Tlf: 32 69 87 87

Fax: 32 69 87 00

E-mail: diis@diis.dk

Web: www.diis.dk

Omslag: Carsten Schiøler

Tryk: Vesterkopi a-s

ISBN: 87-7605-106-4

Pris: DKK 25.00 (inkl. moms)

DIIS publikationer kan downloades

gratis fra www.diis.dk

Foredrag på Grundtvigs Højskole Frederiksborg den 20. juli 2005
på kurset "På jagt efter en ny verdensorden"

Lars P. Poulsen-Hansen, seniorforsker, Afdelingen for europæiske studier

Indhold

Resumé	2
Abstract	2
Rusland – Supermagt på retur?	3
Gorbatjovs perestrojka og kommunismens endeligt	3
Jeltsin, Putin og arven fra perestrojka	5
Fra glasnost til afhængige TV-stationer	7
Tjekisme, frygt og fattigdom	8
Løgn, korrupition og ytringsfrihed	8
Magt og mennesker.....	10
Tiden løber baglæns.....	11
”Rusland surmuler ikke, men samler sig”	13
Rusland mellem Europa og Asien	15
Demokrati er en by i Rusland	16
Noget for noget-princippet i udenrigspolitikken	16
Rusland, Asien og det postsovjetiske rum.....	17
Orange revolution i Rusland?.....	19
Rusland, EU og de gamle skillelinjer.....	20
Den russiske elefant og den europæiske moppe	21
Historiens aktualitet	23
Rusland i vadestedet	24
Forslag til supplerende læsning:.....	25

RESUMÉ

I marts 2005 var det 20 år, siden Mikhail Gorbatsjov kom til magten i Sovjetunionen som generalsekretær for Sovjetunionens Kommunistiske Parti og fremlagde sit program til reform af det sovjetiske system. Nøgleordene i reformen var perestrojka, glasnost og demokratisering. De fik ikke alene betydning indadtil, men også udadtil i forholdet til omverdenen, der hurtigt fattede lid til Gorbatsjov og hans nyskabelser. Dette working paper giver et overblik over Gorbatsjovs og hans meningsfællers opfattelse af udviklingen siden da og deres vurdering af reformernes skæbne og skildrer Ruslands stilling på verdensscenen i dag. Dette indebærer også en kritisk vurdering af præsident Vladimir Putins indenrigs- og udenrigspolitik. Der tegnes et billede af et svagt Rusland, der ikke har frigjort sig fra den sovjetiske arvs byrde, men tværtimod på mange måder søger tilbage til den autoritære styreform, et Rusland, der ved inertiens kraft stadig nyder en vis respekt, om end ikke anseelse i det internationale samfund.

ABSTRACT

In March 2005 it was 20 years since Mikhail Gorbachev came to power in the Soviet Union as Secretary-General of the Communist Party of the Soviet Union and presented his programme for reform of the Soviet system. Key words in the reform were perestroika, glasnost and democratization. They became important not only internally but also externally in the relations to the outside world that swiftly put its trust in Gorbachev and his innovations. This working paper gives an overview of the perception that Gorbachev and his like-minded have of the development since then, presents their evaluation of the fate of the reforms and of the position of Russia on the world scene today. This also includes a critical evaluation of the domestic and foreign policies of President Vladimir Putin. The paper outlines a weak Russia that has not released itself from the burden of the Soviet heritage but on the contrary in many ways goes back to the authoritarian form of government, a Russia that by inertia still enjoys a certain respect although not esteem in the international community.

Rusland – Supermagt på retur?

Lars P. Poulsen-Hansen

GORBATJOVS PERESTROJKA OG KOMMUNISMENS ENDELIGT

Den 11. marts i år (2005) var det 20 år, siden Mikhail Gorbatsjov enstemmigt blev valgt til generalsekretær for Sovjetunionens Kommunistiske Parti på et plenum i partiets Centralkomité. Han havde da været medlem af partiets øverste organ, Politbureauet, i fem år, men var efter sovjetiske normer stadig en ung mand, nemlig 54 år, det yngste medlem af Politbureauet, og forholdsvis ukendt uden for partiet og totalt ukendt i Vesten. Men det skulle han snart blive, da han meget hurtigt begyndte at sætte sit præg på partiet, det sovjetiske samfund og Sovjetunionens forhold til omverdenen med sin treenighed af reformer: perestrojka, glasnost og demokratisering.

Gorbatsjovs første initiativer var imidlertid en accelerering af de teknisk-videnskabelige fremskridt og en ædruelighedskampagne. Det var åbenbart tiltrængt at få gang i hjulene i produktionen og få folk til at drikke mindre og arbejde mere. Og han brugte faktisk ikke ordet 'perestrojka', da han fremlagde sit reformprogram på Centralkomiteens plenummøde i april 1985.

Gorbatsjovs egentlige hensigt var at forbedre det sovjetiske system, men før han vidste af det, var han godt i gang med at undergrave systemet og gøre en ende på over 70 års kommunistisk partidiktatur, planøkonomi og indelukkethed.

Perestrojka, der betyder omstrukturering eller ombygning, defineres således i et postsovjetisk russisk leksikon:

”Kurs i retning af reformering af det totalitære system i USSR. Perestrojka-politikken, der blev indledt af en del af Sovjetunionens Kommunistiske Partis ledelse med M.S. Gorbatsjov i spidsen, førte til betydelige ændringer i landets liv og i verden som helhed (glasnost, politisk pluralisme, afslutningen på ”den kolde krig” o.a.). I slutningen af 80’erne og begyndelsen af 90’erne skete der som følge

af modsætningsfyldte og inkonsekvente forhold ved realiseringen af perestrojka en skærpelse af krisen i alle sfærer af samfundslivet.”¹

Ja, Gorbatsjov nedbrød den totalitære sovjetiske stat, og det gjorde han bl.a. ved hjælp af glasnost, der betyder åbenhed og tilgængelighed for offentlig indsigt og debat. I en postsovjetisk forklarende russisk ordbog defineres det som ”et træk ved ægte demokrati – en åben og fuldstændig information om en hvilken som helst virksomhed af betydning for offentligheden samt muligheden for at drøfte den frit og bredt”.² Hidtil havde censuren hersket under forskellige former; nu kunne man frit udtrykke hvad man ville. Men som en af de unge politikere, der dukkede op under perestrojka, Grigorij Javlinskij, har påpeget for nylig, så har der altid været ytringsfrihed i Rusland; det var bare et problem med friheden efter ytringen.³ En af dem, der var blevet sendt i internt eksil i Sovjetunionen for sin skarpe tunge, nemlig fysikeren og menneskerettighedsforkæmperen Andrej Sakharov, hentede Gorbatsjov tilbage til Moskva i 1986 fra byen Gorkij, nu Nizjnij Novgorod, hvor han havde ’siddet’ siden 1980.

Sakharov var en af de mange, der benyttede sig af demokratiseringen og den politiske pluralisme, som i første omgang ytrede sig i opstillingen af flere kandidater til de enkelte pladser i det nye sovjetiske parlament, Folkekongressen, der blev valgt i marts 1989 og fik Sakharov som medlem. Senere blev bruddet med fortiden cementeret ved ophævelsen af kommunistpartiets monopol og indførelsen af et flerpartisystem i marts 1990.

Det var på dette tidspunkt, perestrojka var ved at løbe løbsk. I det multinationale sovjetimperium havde de forskellige folkeslag fået smag for friheden, og de nationale eliter i sovjetrepublikkerne fik mere og mere lyst til at slippe ud af Moskvas favntag og stå på egne ben. Nationalismen var ved at få tag i befolkningerne. Det gjaldt ikke mindst de tre baltiske republikker. Og i den russiske føderative sovjetrepublik sagde præsident Boris Jeltsin i 1990 til de overvejende ikke-russiske autonome republikker, at de kunne tiltage sig så meget suverænitet, som de kunne ’sluge’.

Gorbatsjov var efterhånden ved at blive upopulær i sit eget land, hvorimod hans popularitet var stor i udlandet. Her var ”Gorbi” helten, der trak de sovjetiske tropper ud af Afghanistan,

1 Illjustrirovannyj entsiklopeditjeskij slovar, Moskva 1995

2 S.I. Ozjegov i N.Ju. Sjvedova: Tolkovij slovar russkogo jazyka, Moskva 1993

3 Tsitaty nedeli (Ugens citater), Novoje vremja nr. 1-2/2005, s. 7

befriede Østeuropa uden et eneste offer, gav grønt lys til genforeningen af de to Tysklande, opløste Warszawapagten, gav de baltiske lande friheden, bidrog til at samle den tvedelte verden og afsluttede den kolde krig og det vanvittige våbenkapløb.⁴

Men den 19. august 1991 viste det sig, at Gorbatsjov ikke havde den øvrige parti- og statsledelse med sig, da de reaktionære betonkommunister iværksatte et kup mod ham i et forsøg på at bremse udviklingen og skrue tiden tilbage. Kuppet mislykkedes som bekendt, men det var begyndelsen til enden for Gorbatsjov, hvis personlige skæbne – sammen med landets – blev beseglet den 8. december 1991, da præsidenterne for Rusland, Ukraine og Hviderusland nedlagde Sovjetunionen som folkeretligt subjekt.

Selvom Gorbatsjov nok ikke havde villet det, var det slut med kommunismen, der i et nyligt tilbageblik på tiden er blevet kaldt ”den største mystifikation i menneskehedens historie, der stod i ledtog med den værste af de mulige former for totalitarisme”.⁵

JELTSIN, PUTIN OG ARVEN FRA PERESTROJKA

Efter Gorbatsjov, der havde været Sovjetunionens præsident 1990-91, valgt af parlamentet, overtog hans tidligere modstander Boris Jeltsin ledelsen, men nu kun af Rusland, der blev omdøbt til Den Russiske Føderation. Jeltsin blev Ruslands første folkevalgte præsident og fortsatte som sådan reformeringen af landet – ikke mindst på det økonomiske område. Men han ’gav’ også i 1993 landet en ny forfatning, der trods alle omskiftelser og politiske kriser har været uantastet siden da. Og det var ifølge den, han den 31. december 1999 overdrog præsidentmagten til sin daværende premierminister, den både i Rusland og udland ukendte Vladimir Putin, der da var 47 år gammel. Det skete med ordene: ”Pas godt på Rusland”.

Har han nu gjort det i Gorbatsjovs øjne? Det korte svar er nej, men det skal selvfølgelig nuanceres.

Mens Jeltsin er gået rigtigt på pension, har Gorbatsjov siden sin tilbagetræden som leder opbygget en fond for socio-økonomiske og politiske studier, Gorbatsjov-fonden, en russisk tænketank, der følger med i samfundsudviklingen. Den præsenterede i marts i år en stor

4 Aleksandr Pumpjanskij: Tri Vozjdja (Tre førere), Novoje vremja nr. 12/2005, s. 14

5 Aleksandr Pumpjanskij: Tri Vozjdja (Tre førere), Novoje vremja nr. 12/2005, s. 14

redegørelse i anledning af 20-året for perestrojka.⁶ I den kritiske rapport om Ruslands tilstand hed det bl.a.:

”For den postkommunistiske elite er perestrojka som et fiskeben i halsen: man ved ikke rigtigt, hvad man skal sige om det, og det er bedst at glemme det hurtigst muligt. ... Det moderne Rusland er barn af perestrojka, selvom de ikke anerkender slægtskabet og undgår hinanden.”

Det skyldes ifølge forfatterne, at mange politikere i Jeltsinepoken og deres efterfølgere har ødelagt projektet:

”Der er en afgrund mellem perestrojka og den efterfølgende periode ... 90'erne og begyndelsen af det nye århundrede var kendetegnet ved et forsøg på at udhule det demokratiske potentiale og nedgradere borgerne til at være lydige klakører i elitens teater ... I stedet for en frigørelse af det økonomiske initiativ med henblik på at højne levestandarden for hele befolkningen er der sket det, at få er blevet umådeligt rige på bekostning af flertallet af befolkningen.”

Med disse ord retter rapporten en skarp kritik mod såvel Jeltsin som Putin, der nok har prøvet at frigøre sig for ”de mest odiøse dele af den politiske arv fra sin forgænger, men (foreløbig?) ikke har angrebet meget af det, der er forbundet med ’den vilde kapitalismes’ system.”

Ved fremlæggelsen af rapporten understregede Gorbatsjov, at perestrojkaændringerne har nået et punkt, hvorfra der ikke er nogen vej tilbage, men udelukkede dog ikke muligheden af tilbageslag. Gorbatsjov kunne således ikke acceptere, at man vil afskaffe systemet med, at halvdelen af parlamentets, Dumaens, medlemmer vælges i 225 enkeltmandskredse, der således er sikret repræsentanter på tinge, og lade alle medlemmer vælge på partilister. Dermed kritiserede han indirekte Putin, hvilket han ellers havde afholdt sig fra i de sidste fem år. Og han tilføjede endda, at de partier, der forsøges skabt af præsidentens administration, blot er ’lommepartier’, hvilket egentlig betyder ’småpartier’, men også kan udlægges som ’partier i lommen på magthaverne’.

⁶ Oplysningerne herom og de anførte citater er hentet fra Aleksandra Samarina og Anastasija Kornja: Poulpozisjn Gorbatsjova (Gorbatsjovs pole position), Nezavisimaja gazeta, 2. marts 2005, s. 1-2

Han rørte her ved det problem, at den politiske pluralisme, han stod fadder til, ikke har udviklet sig til et rigtigt flerpartisystem. Tværtimod er der nu stærke tendenser til at vende tilbage til et etpartisystem eller i hvert fald et system med ét stort og almægtigt parti. Det hedder i øjeblikket "Forenet Rusland", men hvad det end måtte komme til at hedde inden næste Dumavalg i december 2007, vil det være 'magthavernes parti'. Ikke desto mindre går Gorbatsjov ind for, at der skal dannes regering på grundlag af det parti, der vinder parlamentsvalget. Sådan er det ikke nu, hvor præsidenten udnævner ministerpræsidenten med Dumaens samtykke og udnævner og afskediger ministrene efter indstilling fra ministerpræsidenten. Parlamentarisme i vores forstand har man endnu ikke i Rusland.

Derimod anerkendte Gorbatsjov nødvendigheden af at afskaffe valg af regionale ledere, om end han ikke direkte hilste det velkomment. Dette initiativ var en af Putins mange besynderlige terrorbekæmpelsesforanstaltninger efter terroraktionen i Beslan i begyndelsen af september sidste år.

FRA GLASNOST TIL AFHÆNGIGE TV-STATIONER

Hvad glasnost angik, sagde Gorbatsjov i marts 2005, at man ikke får noget ud af at se tv; "hvis der ikke var nogle aviser i landet, ville vi ikke vide, hvad der foregår i verden". Og han lagde skylden for indskrænkningen af glasnost på de store firmaer, som man havde fordelt tv-kanalerne til. Også dette var en kritik af Putin, der med sin mediepolitik har reduceret udbuddet af uafhængige tv-kanaler til noget nær nul.

Den trøst, Gorbatsjov finder i den skrevne presse, er imidlertid en ringe trøst, da avisernes oplag langt fra kan måle sig med Pravdas og Ivestijas oplag i de gode gamle dage. Den avis, jeg læser, nemlig den seriøse Nezavisimaja gazeta (Den Uafhængige Avis), kommer seks gange om ugen i et oplag på 50.000. De to politiske ugeskrifter, jeg læser, nemlig Novoje vremja (Ny Tid) og Moskovskije novosti (Moskvanyheder), der ligesom Den Uafhængige er kritiske over for Putin og alt hans væsen, kommer i oplag på henholdsvis 25.000 og 63.700. Disse oplagstal er latterligt små for et land med 144 millioner indbyggere. I absolutte tal overgås de af danske aviser som Berlingske Tidende (124.000), Politiken (130.000) og Jyllands-Posten (150.000), og relativt er tilsvarende danske aviser for intellektuelle såsom Information og Weekendavisen langt større med henholdsvis 20.000 og 60.000 i oplag.

Så de kritiske røster i de blade, jeg læser, nyder ikke megen genklang i det russiske samfund.

TJEKISME, FRYGT OG FATTIGDOM

Op til 20-årsdagen havde Gorbatsjov givet et interview til Den Uafhængige Avis, der flirter lidt med tanken om, at han kan vende tilbage til landspolitikken.⁷ Her harcelerede han over, at Dumaens formand, Boris Gryzlov, var begyndt at lovprise Stalin, og fremhævede, at man var begyndt at tale om 'tjekisme'. Denne 'isme' kommer af forkortelsen for det statsorgan, der senere skulle blive til KGB og senest FSB, nemlig Den Alrussiske Ekstraordinære Kommission for bekæmpelse af kontrarevolution og sabotage, Tjeka, der blev oprettet i december 1917 af Dzjerzjinskij, Jernfeliks, hvis statue foran KGB's bygning i Moskva blev væltet efter det mislykkede augustkup i 1991. Og tjekisme mere end hentyder til præsident Putins fortid i KGB og hans forkærlighed for at promovere tidligere kolleger fra tjenesten i statens høje embeder.

Tjekismen er ifølge Gorbatsjov en rent russisk opfindelse; han vil hellere have, at man følger en normal vej med frihed, demokrati, respekt, åbenhed, presse- og ytringsfrihed. Men, siger han, de, altså tjekisterne, er af en eller anden grund bange for alt det, selvom det værste, der kan ske, er, at de mister magten. Gorbatsjov advarer også mod en ny stagnation, betegnelsen for Brezjnevperioden, mod ny superkontrol og supercentralisering:

”Man skal befri folk for deres frygt for staten, ellers bliver der ikke demokrati.
Denne frygt er ikke nået at forsvinde og nu dukker den op igen ...”

Det, der foruroliger Gorbatsjov mest, er dog den omstændighed, at halvdelen til to tredjedele af befolkningen er fattig. Det skal der først og fremmest gøres noget ved. Den brede befolknings liv er ikke blevet forbedret, og det var ellers det vigtigste mål for perestrojka.

LØGN, KORRUPTION OG YTRINGSFRIHED

Mens Gorbatsjov i princippet støtter Putin og derfor er lidt tilbageholdende i sin kritik af ham, er Gorbatsjovs nære medarbejder fra perestrojka-årene, perestrojkas åndelige fader, Aleksandr Jakovlev, anderledes åbenmundet. Perestrojkas nu 81-årige sjakbajs, som hans øgenavn lyder, har i anledning af 20-året fremsat en voldsom kritik af det regime, præsident Putin har skabt i

⁷ Aleksandra Samarina: Segodnja razgovory o demokratii oskorbitelny (I dag er det anstødeligt at tale om demokrati), Nezavisimaja gazeta, 18. februar 2005, s. 1 og 11

de sidste fem år, og prøvet at diagnosticere, hvad der er galt med Rusland. Vi begyndte med glasnost, siger han, og de, dvs. Putin og konsorter, begyndte med at indskrænke den:⁸

”Det nuværende regime forstår hverken moralsk eller politisk at værdsætte ytringsfriheden.”⁹

Situationen er ifølge Jakovlev næsten værre end i sovjettiden:

”Vi løj under sovjetmagten, men troede, vi sagde sandheden. Nu lyver hele samfundet og ved, at det er løgn.”¹⁰

Jakovlev er ikke så foruroliget over præsidenten og hans kreds som over embedsmandsstanden. Han beskriver den som grådig, doven og løgnagtig; den vil intet vide, kun tjene egne interesser. Den hader mennesker. Som en umættelig krokodille sluger den enhver lov, ethvert menneskeligt initiativ; den hader menneskets frihed. Den er korrupt og meget modtagelig for bestikkelse. Ifølge Jakovlev ligger forholdet til mennesker – som den vigtigste målestok for, hvor civiliseret samfundet er – på et meget lavt niveau i Rusland.¹¹

Som en departementschef i det russiske økonomiministerium sagde i 2004:

”Der har ikke været nogen periode i Ruslands historie, hvor det ikke har kunnet betale sig at tage imod bestikkelse.”¹²

Det flerpartisystem, der er skabt i Rusland, kalder Jakovlev for en parodi på demokrati. Der er i realiteten ingen opposition. Man er ved at vende tilbage til et étpartisystem, og det er den sande vej til et autoritært styre. Det nuværende magtens parti, Forenet Rusland, som sidder på de to tredjedele af pladserne i Dumaen, der skal til for at ændre forfatningen, kalder Jakovlev

8 Moskovskije novosti, nr. 07/2005, 18.-24. februar 2005, s. 17

9 Aleksandr Jakovlev: Pervaja barkhatnaja revoljutsija (Den første fløjlsrevolution), Novoje vremja nr. 11/2005, s. 19

10 Moskovskije novosti, nr. 07/2005, 18.-24. februar 2005, s. 17

11 Aleksandra Samarina: Rodonatjalnik glasnosti – o kontrreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 1 og 11; Aleksandr Jakovlev: Pervaja barkhatnaja revoljutsija (Den første fløjlsrevolution), Novoje vremja nr. 11/2005, s. 20

12 Tsitaty nedeli (Ugens citater), Novoje vremja nr. 45/2004, s. 5

'en sekt, en kunstig skabt embedsmandsorganisation'. Dertil kommer ifølge Jakovlev, at folk ikke længere gider benytte deres stemmeret.¹³

Selvom Jakovlev ikke vil anerkende elitens tale om en eventuel opløsning af landet, peger han på, at den kan afværges ved, at man genindfører ytringsfriheden i fuldt omfang. Løgnen har altid splittet mennesker; kun sandheden har forenet mennesker. Desuden peger han på andre veje til at samle landet, som vitterlig er splittet på mange leder og kanter, nemlig udvikling af små virksomheder, udvikling af små byer, større statslig opmærksomhed omkring Sibirien og Fjernøsten og sidst, men ikke mindst en væsentlig reduktion af statens funktioner og overførsel af dem til regioner og kommuner.¹⁴

Jakovlev peger her på en række aktuelle russiske problemer: Industrien er domineret af store virksomheder, de små byer affolkes og forsømmes, Sibirien og Fjernøsten affolkes og forsømmes ligeledes af de føderale myndigheder i Moskva og kan på længere sigt gå tabt, og man har endnu ikke fået gennemført lokalt selvstyre, men derimod udbygget og forstærket centralmagten, eller som man siger i Rusland: magtens vertikal.

Med slet skjult adresse til Putin beklager Jakovlev, at han og Gorbatsjov ikke fik likvideret KGB og de andre 'organer', der blev skabt af Lenin til bekæmpelse af oppositionen og tankeforbrydelserne og siden da har gjort krav på politisk indflydelse.¹⁵

Alt i alt mener Jakovlev dog ikke, at perestrojka har lidt fiasko, og glasnost er nok ved at blive indskrænket, men endnu ikke likvideret.

MAGT OG MENNESKER

Hvad er der så galt med Rusland? Jo, landet lider af 'førersyge', mener Jakovlev. Sådan har det altid været: tsarer, fyrster, generalsekretærer, formænd for kollektivbrug osv. :

13 Aleksandra Samarina: Rodonatjalnik glasnosti – o kontreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 1 og 11

14 Aleksandra Samarina: Rodonatjalnik glasnosti – o kontreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 11

15 Aleksandra Samarina: Rodonatjalnik glasnosti – o kontreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 11

”Vi er bange for enhver leder. Men læg mærke til, at vi ikke frygter hverken jordskælv, oversvømmelser, brande, krige eller terror. Vi er bange for friheden og ved ikke, hvad vi skal stille op med den. Det er det russiske paradoks ... når folk har levet i tusind år i fattigdom og retsløshed, kan man ikke skabe en anden mentalitet.”¹⁶

Det er magten som system og fænomen, der er skyld i det hele i Rusland:

”Denne forbandede følelse af magt slipper ikke sit tag i os, den holder os fangen. Og folk vil ikke opgive magten: de slår ihjel, lemlæster, chikanerer og sætter i fængsel ... Det er, fordi vi endnu har en simpel tredeling: Øverst er staten, som vi styrker ihærdigt. Under den roder samfundet rundt. Hvis jeg vil, kan jeg gøre det til et civilt samfund, til et halvcivilt eller simpelthen til en flok af dyr. Det er godt beskrevet hos Orwell. Et sted forneden løber mennesket rundt. Og så længe vi ikke får vendt denne pyramide på hovedet, så kommer der ikke noget fornuftigt ud af det.”¹⁷

En af de fremtrædende politikere fra perestrojkatiden og Jeltsins første år, historikeren Jurij Afanasjev, udtalte i anledning af 20-året, at hele meningen med perestrojka var, at mennesket blev subjekt i den russiske historie, men det er ikke sket.¹⁸

Nej, perestrojkas fædre er skuffede over udviklingen og Ruslands nuværende tilstand, der rummer mange af de træk fra fortiden, de gjorde op med i sin tid.

TIDEN LØBER BAGLÆNS

Jubilæumsskribenterne er ikke sene til at påpege fortiden i nutiden. Putin og hans kloner, skriver en af dem, har kun lært én ting af Gorbatsjov, nemlig at han som generalsekretær for Partiet havde magt, og at han lod denne magt glide sig af hænde. Nu vil de rette Gorbatsjovs 'fejl' og skabe noget, der ligner den kommunistiske magtvertikal, hvorved de genner landet ind i den blindgyde, det med nød og næppe slap ud af under Mikhail-befrieren, som

16 Aleksandra Samarina: Rodonatjalnik glasnosti – o kontrreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 11

17 Aleksandra Samarina: Rodonatjalnik glasnosti – o kontrreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 11

18 Moskovskije novosti, nr. 07/2005, 18.-24. februar 2005, s. 16

kommentatoren kalder Gorbatjov med henvisning til tsar Aleksandr II, der fik dette tilnavn for ophævelsen af livegenskabet i 1861. Kommentatoren fortsætter:

”Vi har igen en supermagt (nemlig i egen indbildning - lph), Stalins hymne (den ny nationalsang til den gamle Stalinhymnes melodi og den gamle tekstforfatter, Sergej Mikhalkovs, nye tekst - lph), kister fra Tjetjenien som før fra Afghanistan, censur, spionsager, dissidenter af en ny type i fængsel, og man har fornemmelsen af, at Putin holder en dybfølt tale ved Tjernenkos (Gorbatjovs forgængers - lph) kiste, og at tiden løber baglæns som en flod på gale veje.”¹⁹

En af de nye dissidenter, som har siddet i fængsel for at have benyttet sig af sin ytringsfrihed, journalisten Grigorij Pasko, har givet dette signalement af Putins Rusland i lyrisk form:

Konstant er Rusland lovløshed,
 med skæg på eller skaldet,
 din pen kun lødig, som du véd,
 hvis du engang blev knaldet.

* * *

På kontorerne skæg-kontrafejer:
 Felix, Lenin, ”far” Stalin ... salut!
 Hjem til tredivernes grufulde lejr,
 skønt det tyvende sekel er slut.

Der var fart på den ny perestrojka,
 mens dens bralren er nu stilnet af,
 og tilbage kom almagtens trojka.
 En metalseng var alt hvad de gav.

Deres forkærlighed for spioner
 kan man kende fra fortidens år.
 De ser efter hvad frie personer
 mon har for, bruger knippel – og slår.

¹⁹ Ilja Milstein: Eto sladkoje slovo (Dette søde ord), Novoje vremja nr. 12/2005, s. 13

De belønner med glimrende hyre
al den ildhu som før, alt besvær.
Som i tredivernes bandsatte styre
står lakajerne domstolen nær.

Hvem var de der fandt frem fra arkivet
fordums planer, besudlet af blod?
Børnebørn af de fanger som livet
på en briks i barakken forlod.²⁰

“RUSLAND SURMULER IKKE, MEN SAMLER SIG”

Det er et svagt Rusland, der er tilbage efter Sovjetunionens opløsning, et Rusland der endnu ikke har fundet sine egne ben at stå på, et Rusland der ikke har frigjort sig fra den sovjetiske arvs byrde, men tværtimod på mange måder søger tilbage til den autoritære styreform, et Rusland der ved inertiens kraft stadig nyder en vis respekt, om end ikke anseelse, i det internationale samfund, selvom dets militære styrke kun er en skygge af den sovjetiske og landets bruttonationalprodukt kun er godt dobbelt så stort som Danmarks BNP, nemlig på 433 mia. USD i 2003, hvor Danmark lå på 212 mia. USD. Tilbage af fordums storhed er stort set kun det permanente sæde i FN's Sikkerhedsråd og så det nyvundne (i 2002) medlemskab af de rige industrilandes klub G8.

Perestrojka er slut for længst, glasnost er ved at lukke ned og demokratiseringen ligeså. Og præsident Putin har ved et par lejligheder offentligt beklaget opløsningen af Sovjetunionen. Først, noget malapropos efter tragedien på skolen i Beslan i begyndelsen af september 2004, hvor han sagde:

²⁰ Af Grigorij Paskos digtsamling "Tro ikke, frygt ikke, anmod ikke", Vladivostok 2000
Digte uden titler – fordansket af Lars P. Poulsen-Hansen og Holger Scheibel, april 2005

”I dag lever vi under de vilkår, der er opstået efter opløsningen af en stor og mægtig stat. En stat, der *desværre* (min kursiv – lph) ikke viste sig levedygtig i en verden under hurtig forandring.”²¹

Senest i sit årlige budskab til Forbundsfor­samlingen om nationens tilstand i april i år, hvor han indledningsvis slog fast, at

”... tilintetgørelsen af Sovjetunionen var århundredets største geopolitiske katastrofe. Den blev et sandt drama for det russiske folk. Over 20 millioner af vore medborgere og landsmænd befandt sig uden for det russiske territorium. Opløsningsepidemien bredte sig endda til selve Rusland.”²²

Såvel borgere i Rusland som udenforstående iagttagere kunne dog nok komme i tanker om større katastrofer end denne: Stalins udrensninger og undertrykkelsen af alt og alle i kommunismens navn, f.eks.

Putins budskab om nationens tilstand var i øvrigt mærkelig indadvendt i år. Som allerede anført var der da også nok af interne problemer at tage fat på. Af relevans for forholdet til omverdenen var præsidentens bemærkninger om, at der skulle gøres mere for at bekæmpe terror inden for landets grænser, og at det internationale samfund skulle stå sammen om bekæmpelse af international terrorisme, grænseoverskridende kriminalitet og narkohandel. Han understregede nødvendigheden af at gøre mere for de strategisk vigtige regioner i Rusland, såsom Fjernøsten, Kaliningradregionen og andre grænseområder. Han sagde nogle pæne ord om det skrantende SNG-samarbejde og udtrykte håbet om, at de nye NATO- og EU-medlemmer i det postsovjetiske rum (læs: de baltiske lande) ville respektere de nationale mindretals (læs: de russisktalendes) rettigheder. Men det var også alt. Man måtte få det indtryk, at Rusland havde lukket sig sammen om sig selv, og kom til at tænke på, hvordan den russiske udenrigsminister Aleksandr Gortjakov beskrev Ruslands politiske stilling og opgave i 1856 efter det sviende nederlag i Krimkrigen, nemlig med ordene:

²¹ Vladimir Putin: Obrasjtjenije Prezidenta Rossii Vladimira Putina 4 sentjabrja 2004 goda, Kreml (Ruslands præsident Vladimir Putins tale den 4. september 2004 i Kreml), Nezavisimaja gazeta, 6. september 2004, s. 2

²² Vladimir Putin: Poslanije Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii (Budskab til Den Russiske Føderations Forbundsfor­samling), <http://www.kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049.shtml>; en engelsk version findes via <http://www.kremlin.ru/eng/>

”Rusland surmuler ikke, men samler sig.”²³

Det er ikke uden grund, man i Rusland har sammenlignet Ruslands stilling efter Sovjetunionens opløsning med landets stilling i 1856.

RUSLAND MELLEMEUROPA OG ASIEN

Ja, Rusland samler sig ovre på stepperne. Da den kendte russiske politiske iagttager Andrej Piontkovskij i januar i år holdt foredrag på Dansk Institut for Internationale Studier om Ruslands udenrigspolitik, var omdrejningspunktet for hans analyse den russiske digter Aleksandr Bloks berømte digt 'Skyterne' fra 1918, hvor han fremhæver det asiatiske element i Ruslands identitet i sit bidrag til den århundredgamle diskussion om Ruslands forhold til Europa. Piontkovskij ville dermed sige, at Rusland nu bevæger sig væk fra Europa og Vesten og nærmer sig Asien i sin tankegang. Blok udtrykker russernes syn på den gamle verden således:

O, gamle verden! Du er ikke død,
End tæres du af pinslers våde.
Men stands som Oedipus! For ham betød
Det alt at løse sfinxens gåde!

Og Rusland er en sfinx, så mørk og sær,
Der blodbesmudset sørger, jubler
og ser og ser på jer med dybt begær,
med kærlighed, med hadets skrupler.²⁴

Devisen for Ruslands forhold til omverdenen var nu ifølge Piontkovskij:

”Den, der ikke er med os, er imod os.”

Og når vi ikke umiddelbart kan følge Putin i hans opfattelse af demokratiet, der efter hans mening skal være styret, eller i hans bekæmpelse af terrorisme i Tjetjenien, så tages det os ilde op. Så forstår vi ikke Rusland, så er vi i sidste ende ude på at få systemet til at bryde sammen,

²³ Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udgave, under Gortschakov, Alexander Michailovitsch

²⁴ Aleksandr Blok: Skyterne, Weekendavisen Bøger 18.-22. marts 2005, oversættelse og gendigtning ved Lars P. Poulsen-Hansen og Holger Scheibel, kommentar ved Lars P. Poulsen-Hansen

og vores hjælp til russiske ngo'er mistænkeliggøres, og terroraktioner i Rusland tilskrives os. Alt dårligt kommer til Rusland udefra. Som marxismen i sin tid, f.eks.

DEMOKRATI ER EN BY I RUSLAND

Da den amerikanske præsident George W. Bush forsøgte at tale demokrati med sin ven Vladimir i Bratislava i februar 2005, reagerede denne med at sige, at

”de grundlæggende principper for demokrati og de demokratiske institutioner skal adapteres til realiteterne i dagens russiske liv, til vore traditioner og historie. Og det skal vi nok selv gøre.”

– Hvortil Bush svarede:

”Demokratier har meget til fælles. Beskyttelse af mindretal, ytringsfrihed. Vladimir og jeg blev ikke helt enige om alle disse spørgsmål.”²⁵

En russisk kommentator konstaterede tørt, at de demokratiske principper i nutidens Rusland for længst er godt og grundigt adapteret til landets førrevolutionære og sovjetiske traditioner og historie, og gav en lang række eksempler herpå, nemlig på alle de antidemokratiske forhold og tendenser, inklusive den grænseløse korruption, magthavernes hensynsløshed, manglen på et civilt samfund, foragten for menneskeliv, hadet til ikke-russere og den uendelige kaukasiske krig.²⁶

Det er, som om Rusland ikke vil og måske heller ikke kan være med i den globaliserede verden.

NOGET FOR NOGET-PRINCIPPET I UDENRIGSPOLITIKKEN

Rusland har under Putin anlagt et stadig mere utilitaristisk, cost-benefit-syn på udenrigspolitikken.

Den 11. september 2001 var Putin den første statsleder, der ringede til Bush og udtrykte sin medfølelse med ofre for terrorangrebene, idet han tilbød Ruslands hjælp til USA i

²⁵ Tsitaty nedeli (Ugens citater), Novoje vremja nr. 9/2005, s. 7

²⁶ Boris Tumanov, Na prosjloj nedele (I sidste uge), Novoje vremja nr. 9/2005, s. 6

bekæmpelsen af den internationale terrorisme. Dels ville han stille efterretninger til rådighed, dels accepterede han, at den USA-ledede antiterrorcoalition placerede styrker på baser i de tidligere sovjetrepublikker Usbekistan og Kirgisistan, hvor i øvrigt også danske kampfly har været stationeret. Putin affandt sig også med en øget amerikansk militær tilstedeværelse i Sydkaukasus, først og fremmest Georgien, og han så passivt til ved optagelsen af de baltiske lande, Slovakiet, Slovenien, Bulgarien og Rumænien i NATO i foråret 2004.

Putin og det russiske udenrigspolitiske establishment havde åbenlyst håbet at få bonus for dette knæfald for Vesten, men de måtte se deres håb fordufte. USA opsagde ensidigt ABM-traktaten, der hidtil havde bidraget til at opretholde den atomare balance mellem Rusland og USA, og USA's Kongres har endnu ikke ophævet den såkaldte Jackson-Vanik-bestemmelse fra 1974, der gør normale handelsforbindelser med Rusland og andre tidligere sovjetrepublikker afhængige af, hvorvidt disse lande tillader deres borgere, i sin tid først og fremmest de sovjetiske jøder, at emigrere. Og det, selvom Rusland siden 1994 har opfyldt kravene.

Alt dette bevirkede, at Rusland i begyndelsen af 2003 gjorde fælles sag med Frankrig og Tyskland i modstanden mod den amerikanskledede intervention i Irak og ikke siden har støttet aktionen i Irak. Dette førte til en hurtig forværring i det amerikansk-russiske forhold, som godt nok er blevet repareret lidt siden ved møder mellem vennerne George og Vladimir. Russerne er stadig bekymrede over amerikanernes hegemoni i den unipolære verden, som de gerne så udfolde sig multipolært. Og de kan ikke lide USA's svækkelse af FN, hvor den permanente plads i Sikkerhedsrådet med tilhørende veto er stort set det eneste tilbageværende af landets tidligere supermagtstatus. USA har dog i modsætning til EU gjort russerne den glæde at anerkende de tjetjenske oprørere som internationale terrorister. En klassificering, der nok kan sættes spørgsmålstegn ved.

RUSLAND, ASIEN OG DET POSTSOVJETISKE RUM

På et møde i Kasakhstan før G8-topmødet i begyndelsen af juli 2005 krævede Putin og hans kinesiske kollega, Hu Jintao, sammen med lederne af de centralasiatiske stater Kasakhstan, Usbekistan, Kirgisistan og Tadsjikistan, at antiterrorcoalitionen med USA i spidsen sætter en frist for en tilbagetrækning fra primært de amerikanske baser, som Usbekistan og Kirgisistan i 2001 gav USA ret til at benytte til operationer i Afghanistan. De seks ledere var samlet til et topmøde i Shanghai-samarbejdsorganisationen for sikkerhedspolitisk og økonomisk samarbejde, der blev dannet i 2001. På det seneste topmøde blev Indien, Pakistan og Iran optaget som observatører med henblik på senere fuldt medlemskab. Gennem medlemskabet

af denne organisation søger Rusland og Kina i fællig at danne nye poler som modvægt mod den amerikanske dominans i den globaliserede verden.²⁷

Putin har netop i et vist omfang dyrket Kina og Indien, og for Rusland er der navnlig perspektiver i Kina som aftager af russisk olie og gas, hvilket dog forudsætter, at der bygges ledninger på tusindvis af kilometer gennem Sibirien og Fjernøsten. Mens Rusland for nylig har indgået en grænseaftale med Kina, halter det stadig med det russisk-japanske forhold. Rusland og Japan kan ikke finde en ordning på de sydlige Kuriler, som japanerne ønsker tilbage som de nordlige territorier.

Rusland indgår også i en anden koalition med visse af SNG-landene, nemlig Organisationen for Aftalen om Kollektiv Sikkerhed (ODKB), den såkaldte Tsjkentafte, der desuden omfatter Armenien, Hviderusland, Kasakhstan, Kirgisistan og Tadsjikistan. Præsidenterne for disse lande holdt møde i slutningen af juni 2005, men at dømme efter Den Uafhængige Avis havde de ikke meget at tale om. De var enige om, at det vigtigste var at imødegå truslen om spredning af narkotika fra Afghanistan, men det kunne de ikke klare alene, og derfor håbede de på hjælp fra FN. Putin, der overtog formandskabet, mente dog, at man burde satse på samarbejde med henblik på luftforsvar, specielt militært materiel og måske endda på fredsskabende virksomhed.²⁸

Der er foreløbig heller ikke kommet meget ud af den økonomiske samarbejdsorganisation, Det Fælles Økonomiske Rum, der blev oprettet på russisk initiativ i 2003 som et slags postsovjetisk fællesmarked mellem Rusland, Hviderusland, Ukraine og Kasakhstan. Hvilket navnlig skyldes Ukraines fodslæbende holdning.

Rusland er i det hele taget ved at miste fodfæste i det postsovjetiske rum. Man har støttet de autoritære ledere i de centralasiatiske lande, der har siddet der uantastet siden sovjettiden, heriblandt også den kirgisiske præsident Askar Akajev, der blev styrtet i marts i år ved den såkaldte tulipanrevolution. Man har været fælles med amerikanerne om at støtte den usbekiske præsident Islam Karimov, og det gør man også efter hans hårde fremfærd mod demonstranterne i Andizjan i Ferganadalen i maj i år, mens amerikanerne er blevet noget mere kritiske trods deres interesser i at beholde baserne i landet.

27 Vibeke Sperling: USA-baser kræves væk fra Centralasien, Politiken, 8. juli 2005, 1. sektion, s. 11

28 Anastasija Kornja: Sjestjorka zatjagivajet pojas besopasnosti (De seks spænder sikkerhedsselen), Nezavisimaja gazeta, 24. juni 2005, s. 2

Rosenrevolutionen i Georgien ved årsskiftet 2003-2004 og den USA-venlige Mikhail Saakasjvilis overtagelse af magten efter Eduard Sjevardnadse har russerne måttet tage som et *fait accompli*, og de er for nylig gået med til at nedlægge deres baser i landet. Derimod opretholder russerne deres store indflydelse i de georgiske delrepublikker Sydossetien og Abkhasien.

Mod vest støtter russerne den hviderussiske præsident siden 1994, Aleksandr Lukasjenko, den sidste diktator i Europa, i en løs form for union mellem de to lande.

I Ukraine forsøgte Putin sidste efterår at blande sig i præsidentvalget ved at kaste sit lod i vægtskålen til fordel for den russiskorienterede Viktor Janukovitj, og han tillod sig tilmed at være meget kritisk over for EU's forsøg på at mægle mellem parterne med EU's udenrigspolitiske koordinator Javier Solana og de to nye EU-medlemmer Polens og Litauens præsidenter som frontfigurer. Men forgæves. I sidste ende vandt den vestligt orienterede Viktor Jusjtjenko, den populære leder af den orange revolution, og han har siden søgt at give sit land nyt liv mellem Vest- og Centraleuropa, EU og NATO på den ene side og Rusland og andre SNG-lande på den anden side.²⁹

ORANGE REVOLUTION I RUSLAND?

Revolutionerne i Georgien, Ukraine og Kirgisistan har naturligvis rejst spørgsmålet om muligheden af en orange revolution i Rusland. Den generelle holdning i mine tre, Putinkritiske mediekilder er den, at det næppe er sandsynligt. Ikke desto mindre menes magthaverne at frygte for en sådan reaktion fra undersætterne. Ifølge en meningsmåling fra juni i år mener 50 % af befolkningen, at en lignende politisk konfrontation og splittelse er "umulig" eller "temmelig umulig", mens 41 % tror, at en sådan udvikling af begivenhederne i Rusland er mulig. Samme opinionsundersøgelse viser i øvrigt, at 38 % af de adspurgte ser den orange revolution i Ukraine som en sejr for kræfter, der står i forbindelse med Vesten og USA.³⁰

Ifølge dem, der tror på muligheden af en orange revolution i Rusland, kan hovedårsagen hertil være, at fattigdom og social ulighed fører til en social eksplosion. De, der mener, at det ikke vil ske i Rusland, anfører præsidentens popularitet og den berygtede russiske tålmodighed som de vigtigste hæmmende faktorer. Opinionsundersøgelsen konkluderer, at man har fattigdommen på den ene vægtskål og kærligheden til præsidenten på den anden, og at det er svært at sige,

29 Lars P. Poulsen-Hansen: Ukraine – grænselandet mellem Øst og Vest, udenrigs 4/2004, ss. 48-57

30 Nikolaj Popov: Oranzjevyje vetry (Orange vinde), Novoje vremja nr. 25-26/2005, S. 11

hvor stabil denne ligevægt er. Efter at en række hidtil gratis sociale goder, bl.a. til pensionister, tidligere på året blev konverteret til (for små) tilskud i penge, var der ganske vist en række protestaktioner rundt om i Rusland, men de kunne ikke kaldes for en revolution.

Perestrojkas sjakbajs, Aleksandr Jakovlev, der kunne formodes at ville hilse en orange revolution i Rusland velkommen, er ikke begejstret ved tanken. "Det kedelige ved det er, at det ikke vil gå som i Ukraine", sagde han i april i år i et interview til Den Uafhængige Avis. "Dér står to modstandere og taler og smiler og prøver at overbevise hinanden om noget. Vi vil give os til at slagte hinanden. Og vi vil først og fremmest give os til at tæske de uskyldige. Bagefter vil vi komme til besindelse og give os til at fortryde. Det har vi allerede oplevet – i 1917."³¹

RUSLAND, EU OG DE GAMLE SKILLELINJER

Rusland har som antydnet affundet sig med udvidelsen af NATO og ladet sig tilfredsstille med oprettelsen af NATO-Rusland-Rådet i maj 2002, hvor parterne bl.a. koordinerer indsatsen mod den internationale terrorisme. Derimod har ledelsen i Kreml set med nogen irritation på udvidelsen af EU med 10 lande, heriblandt 8 tidligere medlemmer af sovjetblokken, i maj 2004. I forbindelse med udvidelsen og fornyelsen af Partnerskabs- og samarbejdsaftalen mellem EU og Rusland, præsenterede Moskva Bruxelles for 14 problemer, som man ville have løst inden 1. maj 2004. Ellers ville Rusland tabe 150 mio. USD. Man var bl.a. bekymret over en forventet forhøjelse af importtariffer på russiske varer til de nye medlemslande og andre kommercielle begrænsninger, der ville påføre den russiske eksport store tab; endnu en gang rejste man forskellige problemer i forbindelse med Kaliningradregionen, og endelig udtrykte man bekymring over de russisktalende mindretal i Estland og Letland og beskyttelse af deres rettigheder i EU. Parterne nåede først til enighed i sidste øjeblik.³²

De har da også brug for hinanden. Det udvidede EU er Ruslands største handelspartner som aftager af over halvdelen af Ruslands eksport og som investor i russiske virksomheder. Rusland er EU's femtestørste handelspartner og dækker ca. en tredjedel af EU's olie- og gasbehov. Det er først og fremmest her, interesserne mødes. Russerne har brug for stabil afsætning af deres vigtigste eksportvarer, olie og gas, og vi har brug for stabile leverancer af

31 Aleksandra Samarina: Rodonateljnik glasnosti – o kontrreformakh (Glasnosts ophavsmand – om modreformerne), Nezavisimaja gazeta, 19. april 2005, s. 11

32 Lars P. Poulsen-Hansen: Ingen har fred længere, end hans nabo vil – EU's nye naboer mod øst, DIIS 2004, s. 110

energi. Rørledningerne går bl.a. gennem Ukraine, og det var ikke mindst derfor, EU ville gyde olie på de oprørske vande hos vores nye nabo mod øst.³³

Samarbejdet mellem EU og Rusland går dog ikke særlig godt. Det fremmer jo ikke ligefrem investeringslysten hos europæerne og andre udlændinge, når Putin slår ned på en af landets største og mest givtige virksomheder, olieselskabet Jukos, og får dens direktør, Mikhail Khodorkovskij, idømt 9 års fængsel. Og russerne er på deres side ikke helt trygge ved, hvad deres tidligere allierede og nybagte EU-medlemmer kan finde på over for dem. Russerne har aldrig kunnet lide nogle, der kender dem for godt. Kort sagt: Parterne forstår ikke rigtig hinanden, og det hjælper dem ikke at tale om, at de ønsker et integreret Europa uden nye skillelinjer, når den gamle skillelinje mellem den vesteuropæiske og østeuropæiske civilisation fra Polens østgrænse ved Østersøen og sydpå langs Bugfloden eksisterer i bedste velgående.³⁴

DEN RUSSISKE ELEFANT OG DEN EUROPÆISKE MOPPE

I Rusland bruger man ofte udtrykket 'Rusland og Europa', som om Rusland ikke var et europæisk land. Og det er med Piontkovskijs ord ved at blive mere og mere sandt. At Rusland har det svært med den europæiske dimension i sin identitet, ses ikke mindst af Ruslands anstrengte forhold til Europarådet, som landet blev medlem af i februar 1996. Dengang påtog det sig en lang række forpligtelser på menneskerettighedsområdet, og opfyldelsen af disse, eller rettere den manglende opfyldelse, er senest blevet vurderet i Europarådets menneskerettighedskommissær Alvaro Gil-Robles' 120 sider lange rapport om situationen i Rusland, som lå til grund for en debat om Rusland i Europarådets Parlamentariske Forsamling, hvor medlemmer af Dumaen repræsenterer Rusland.³⁵

De russiske myndigheder finder denne overvågningsprocedure nedværdigende. Hertil er kun at sige, at så kan landet bare opfylde sine forpligtelser og i øvrigt rette sig efter procedurerne i den ældste europæiske samarbejdsorganisation, hvor man blev optaget på forventet efterbevilling. Hvad er det da, de europæiske parlamentarikere kritiserer i Rusland. Det er

33 Rusland og EU, Politiken, 11. maj 2005, 1. sektion s. 8

34 EU's udenrigs- og naboskabskommissær Benita Ferrero-Waldner: Tale i Europa-Parlamentet 25. maj 2005, http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/sp05_300.htm

35 Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on His Visits to The Russian Federation 15 to 30 July 2004 and 19 to 29 September 2004, Council of Europe, CommDH(2005)2, Strasbourg, 20 April 2005

- krænkelsen af menneskerettighederne i Tjetjenien
- opretholdelse af dødsstraffen i straffeloven (den har dog ikke været eksekveret siden august 1996)
- begrænsningen af den politiske konkurrence som følge af den nye partilov
- forslagene om, at den udøvende magt skal kontrollere den dømmende magt
- manglen på neutral mediedækning af præsident- og parlamentsvalg og statens faktiske kontrol over massemedierne
- Putins reformpakke fra efteråret 2004 med henblik på at styrke magtens vertikal efter Beslantragedien og derved forebygge terrorisme. Reformerne ødelægger nemlig systemet af 'checks and balances'; magten skal ikke kun styrkes vertikalt, men også fordeles horisontalt.³⁶

Den russiske nationalistiske politiker og medlem af Dumaen for partiet "Fædrelandet", Dmitrij Rogozin, har ved tidligere kritik fra Europarådets Parlamentariske Forsamling reageret ved med henvisning til en fabel af den russiske fabeldigter Ivan Krylov at sige, at den lille moppe ikke skal bryde sig om at blive ved med at gå ad elefanten og tro, den er stærk. Rogozin glemmer imidlertid, at elefanten i Krylovs fabler er noget af en tumpe, hvis forfremmelse til løvens (tsarens – lph) favorit vækker alle dyrenes undren.³⁷

Senest har præsident Putin ydet endnu et bidrag til den samling af russiske politiske citater, som man kan læse i Ny Tid, idet han efter et møde med Tony Blair i juni i år om eftergivelse af gæld til Afrika blev spurgt om menneskerettighederne i Rusland og svarede:

36 Svetlana Sukhova: PASE ne zabyla o Khodorkovskom (PACE har ikke glemt Khodorkovskij), Nezavisimaja gazeta, 21. juni 2005, s. 1 og 8; Svetlana Sukhova: Otnosjenija c Sovetom Jevropy na grani vzryva (Forholdet til Europarådet er ved at eksplodere), Nezavisimaja gazeta, 23. juni 2005, s. 1 og 5; Svetlana Sukhova: Razgovor slepogo s prezidentom (En blind taler med præsidenten), Nezavisimaja gazeta, 24. juni 2005, s. 2

37 Ivan Krylov: Fabler, på dansk ved Lars P. Poulsen-Hansen og Holger Scheibel, Museum Tusulanums Forlag 2001

”I nogle afrikanske lande har det været almindeligt at æde sine politiske modstandere. Den tradition og kultur har vi ikke, og jeg mener ikke, at sammenligningen mellem Afrika og Rusland er rigtig.”³⁸

Ja, der er langt igen til etableringen af et civilt europæisk samfund i Rusland.

HISTORIENS AKTUALITET

Grunden til Ruslands europæisering blev lagt af tsar Peter den Store i begyndelsen af 1700-tallet, og et stort skridt fremad blev taget af tsar Aleksandr II, der regerede fra 1855, til han blev myrdet i 1881. Det var ham, der ophævede livegenskabet i 1861. Denne begivenhed har der hidtil ikke været noget mindesmærke for i Moskva eller Skt. Petersborg, men i begyndelsen af juni afsløredes en statue af Aleksandr II, befrier-tsaren, som han kaldes i Rusland. Det var betegnende nok ikke den russiske stat, der tog initiativ til og betalte denne statue. Det var den russiske oppositionspolitiker Boris Nemtsov og den russiske oligark Alfred Kokh. De havde endda besvær med at finde en plads til tsaren i Moskva. De fik ikke lov til at placere ham i Kreml, hvor han stod i en anden skikkelse før 1917, hvilket ifølge en kommentator i Den Uafhængige Avis³⁹ var forståeligt, for hvem vil have oppositionen stående lige foran sit kontor? Ikke Putin i hvert fald; sådan måtte man forstå denne antydning. Statuen fandt til sidst sin lidt underlige plads foran Frelserkatedralen i Moskva og blev indviet af patriarken for Den Russiske Ortodokse Kirke, Aleksij II. Putin var indbudt til afsløringen, men kom ikke. Kommentatoren mente ikke, at han havde lyst til at læse indskriften, der lyder:

Han ophævede livegenskabet i Rusland
og befriede millioner af bønder fra århundreders slaveri
Han gennemførte en militær reform og en retsreform
Han indførte lokalt selvstyre, bydumaer og distriktsråd
Han afsluttede den langvarige kaukasiske krig
Han befriede de slaviske folk fra det osmanniske åg
Han omkom den 1. marts 1881 ved en terrorhandling

Ja, den russiske historie er evig aktuel.

³⁸ Tsitaty nedeli (Ugens citater), Novoje vremja nr. 25-26/2005, s. 7; Putin's 'cannibals' gaffe, The Sun, June 13, 2005

³⁹ Arkhilokh: Aleksandr Vtoroj i vertikal (Aleksandr II og vertikalen), Nezavisimaja gazeta, 8. juni 2005, s. 1; Nezavisimaja gazeta, 10. juni 2005, s. 21

RUSLAND I VADESTEDET

Det her skildrede Ruslands placering i den globaliserede verden har den fremtrædende politiske forsker og iagttagere Liliya Sjevtsova i januar i år beskrevet på denne måde:

”Modsætningerne mellem Rusland og Vesten vil tage til i takt med, at Moskva lægger vægt på at identificere sig som supermagt. Det betyder ganske vist ikke, at begge parter vender tilbage til den kolde krig; det er hverken Vesten eller Rusland interesseret i. Putin er ikke selv rede til en konfrontation med Vesten, hvilket bekræftes af hans optræden efter den ”orange revolution” i Ukraine” (hvor han stak piben ind – lph).

Men det er åbenlyst, at Ruslands udenrigspolitik er et gidsel for landets systemproblemer. Forstærkelsen af det autoritære system, omfordelingen af ejendom, magthavernes forsøg på at tilintetgøre politiske alternativer – alt dette indsnævrer Ruslands muligheder for at blive et fulgyldigt medlem af de udviklede stormagters klub. Skindemokratiet og skinmarkedet vil uvægerligt føre til et skinpartnerskab mellem Rusland og Vesten.

Selve den kendsgerning, at man i Rusland opretholder et traditionelt system, der prøver at se moderne ud, fremkalder en uforudsigelighed. Så meget desto mere som Rusland snart kommer til at indse, at dets råstofpotentiale mere er et svaghedstegn end en magtfaktor. Og Vesten må overveje, hvorvidt dens partnerskab med Rusland fremmer dets transformation eller legitimerer, at det forfalder til traditionalisme.”⁴⁰

Ja, det må vi. Rusland er på vej fra et kendt sted til et ukendt. Det står i et vadested. ”Og man siger”, bemærkede politikeren Grigorij Javlinskij i 2003, ”at man ikke skal skifte heste i vadestedet. Nu har vi stået i vadestedet i 12 år. Og hestene ser ikke ud til at kunne bringe os over til den anden bred.”⁴¹

Skulle vi ikke række en hånd ud fra den anden bred i håb om, at bjørnen – og ikke elefanten – vil række os sin lab?

40 Liliya Sjevtsova: Rossija – god 2005: logika otkata (Rusland 2005: tilbagefaldets logik), Nezavisimaja gazeta, 25. januar 2005, s. 1 og 10; Første del af hendes artikel stod i Nezavisimaja gazeta, 21. januar 2005, s. 1 og 10

41 Tsitaty nedeli (Ugens citater), Novoje vremja nr. 27/2003, s. 5

Forslag til supplerende læsning

Lars P. Poulsen-Hansen og Niels Erik Rosenfeldt (red.): Regionernes Rusland, Dansk Udenrigspolitisk Institut 2001

Lars P. Poulsen-Hansen: Ingen har fred længere, end hans nabo vil – EU's nye naboer mod øst, DIIS 2004

Lars P. Poulsen-Hansen: Hviderusland – landet Vesten ikke har kunnet nå, fokus nr. 2002/5, Dansk Udenrigspolitisk Institut

Lars P. Poulsen-Hansen: Centralasien, Kasakhstan, Kyrgysstan, Tadsjikistan, Turkmenistan, Usbekistan – en landebeskrivelse, Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg 1994

The Economist Intelligence Unit: Russia – Country Profile 2005

The Economist Intelligence Unit: Russia – Country Report, June 2005

Anna Politkovskaja: Putins Rusland, København 2005